

Η ΚΑΛΥΨΙΣ ΤΩΝ ΕΚΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΝΕΚΡΩΝ *)

Ἡ ἀστυνομικὴ διεύθυνσις Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ἐξέδωκε τὴν 1ην Φεβρουαρίου 1912 διαταγὴν περὶ κηδεῶν, ἐγκριθεῖσαν διὰ διαταγῆς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐσωτερικῶν τῆς 7 Ἀπριλίου. Εἰς τὴν ἀστυνομικὴν ταύτην διαταγὴν περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι διατάξεις περὶ καλύψεως τοῦ νεκροῦ κατὰ τὴν ἐπικηδεῖον πομπήν :

« Ἄρθρον 4ον. Πρὸ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ νεκροῦ ὑποχρεοῦνται οἱ συγγενεῖς νὰ καλύψωσιν αὐτὸν διὰ τοῦ καλύμματος τοῦ νεκροῦ, οὕτω δὲ κεκαλυμμένος θὰ μένῃ μέχρι τοῦ νεκροταφείου. ἀπαγορευμένης τῆς περιαγωγῆς τούτου καθ' ὁδὸν ἀκαλύπτου.

« Ἄρθρον 5ον. Πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην προστίθεται νὰ συμμορφωθῶσι καὶ τὰ νοσοκομεῖα καὶ πάντα τὰ φιλικὴνθρωπικὰ κατεστήματα, ὡς καὶ αἱ κλινικαί, ἐξ ὧν κηδεύονται νεκροί».

Ἡ ἀστυνομικὴ διεύθυνσις ἀφωρμήθη εἰς τὴν διαταγὴν ταύτην ἐκ λόγων ὑγιεινῆς, ὡς λέγει, « ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀκάλυπτος περιαγωγὴ νεκρῶν εἰς τὰς ὁδοὺς κατὰ τὰς κηδεῖας, καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐξ ἐπιδημικῶν καὶ μολυσματικῶν νόσων ἀποθνησκόντων, παραβιάπτει τὴν δημοσίαν υγείαν » καὶ στηρίζει τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς εἰς τὰ βασιλικά διατάγματα « περὶ ληπτέων μέτρων » πρὸς πρόληψιν τῆς μεταδόσεως μολυσματικῶν νοσημάτων κτλ.

Ἀλλὰ πρὸ πάντων συνετέλεσαν ἴσως εἰς τὴν ἐκδοσιν τῆς διαταγῆς ἐκδηλώσεις τῆς δημοσίας γνώμης, καταδικάζουσας τὴν συνήθειαν διὰ λόγους καλαισθητικοὺς μᾶλλον ἢ υγιεινοὺς. Πολλάκις κατὰ καιροὺς ἀνεπτύχθησαν γνῶμαι χαρακτηρίζουσας ὡς αἰσχρὸν καὶ βάρβαρον τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν καὶ ἐζητεῖτο ἡ κατάργησις ταύτης, ὑπὲρ ἧς οὐδεὶς ἐφαίνετο συνηγορῶν. Μετὰ δὲ τὴν δημοσίευσιν τῆς διαταγῆς πάσαι αἱ ἐφημερίδες ἐπεδοκίμασαν τὸ ἀστυνομικὸν μέτρον ἀναγνωρίζουσας ὅτι ἐπλήρου κοινὴν ἐπιθυμίαν. Μία δὲ τούτων, ἡ « Ἑστία », ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 10 Ἀπριλίου παρετήρησεν ὅτι ἔπρεπε νὰ καταργηθῇ τὸ ἔθιμον καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι

*) Ἐδημοσιεύθη ἐν Λαογραφίᾳ 1912 τ. Γ' σ. 698—5.

νεώτερον επιδλθὲν ὑπὸ τῆς Τουρκοκρατίας πρὸς παρεμπόδισιν δῆθεν τῆς λαθραίας διὰ τῶν φερέτρων μετακομίσεως ὅπλων ¹⁾).

Πρὸς ἀνασκευὴν τῆς τοιαύτης εἰκασίας περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐθίμου, τὴν ὁποῖαν πολλάκις καὶ ὑπὸ ἄλλων ἤκουσα ἐκφερομένην, ἀπέστειλα εἰς τὴν «Ἑστίαν» τὴν ἐπομένην σημείωσιν, ἐν ᾗ διὰ βραχέων ἐξετάζεται καὶ ἡ προέλευσις τοῦ ἐθίμου. Ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἑστίᾳ» τῆς 11 Ἀπριλίου).

Κύριε συντάκτα τῆς «Ἑστίας».

Ἄγνοῶ τίς πρῶτος ἐπενόησε τὴν αἰτιολογίαν τοῦ ἀκαλύπτου τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν ἐκφορὰν αὐτῶν, τὴν ὁποῖαν ἐπαναλαμβάνετε χθὲς ἐν τῇ «Ἑστίᾳ»: ὅτι δῆθεν τὸ ἐθιμον χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δουλείας, προσελθὼν ἐξ ἀπαγορεύσεως τῶν δυναστῶν, φοβουμένων μὴ διὰ τῶν σκεπασμένων φερέτρων μετακομισθῶσι κρυφίως ὅπλα. Τοῦτο εἶναι αὐτοσχεδίασμά τινος προσπαθοῦντος νὰ ἐξηγήσῃ τὴν παράδοξον συνήθειαν, μὴ στηριζόμενον εἰς μαρτυρίαν τινὰ καὶ προδήλως ἀπίθανον.

Ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἣτις εἶναι παλαιότερα τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, θέλει ἀκάλυπτον τὸν νεκρὸν. Τοῦτο σαφῶς ἐμφαίνει τὰ ψαλλόμενα ἐπὶ τῇ λειψάνῳ στιχηρά: «Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμὸν δώμεν, ἀδελφοί, τῷ θανόντι». «Ὁρῶντες με ἄφωνον καὶ ἄπνουν προκείμενον» κ. τ. λ. Ἐννοεῖται δὲ λαμβάνων τὸ ἐνδόσιμον ὁ Στ. Χαμπέλιος συγκρίνει τὸ ἐλληνικὸν ἐθιμον πρὸς τὰ ἐν τῇ λαπῇ Εὐρώπῃ κρατοῦντα καὶ διαγινώσκει ὑπέρτατον μεγαλεῖον εἰς αὐτό. «Καλύπτουσιν ἄλλαχοῦ, λέγει, τὸν νεκρὸν χάριν κοσμιότητος δῆθεν καὶ εὐπρεπείας. Ἀλλ' ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία ἔχει λόγους ἀνωτέρους τοιαύτης μικροπρεποδὸς ὑποκρισίας. Ἐὰν παρ' αὐτοῖς ὁ θάνατος, ὁ μέγας οὗτος διδάκταλος τῆς ζωῆς, ἐνεισάγεται ἐπὶ σκηνῆς ὑπὸ προσωπεῖον, ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία τὸν θέλει ἀσκεπῇ, ἀποκεκαλυμμένον· τὸν ἐνεισάγει ἀπερικάλυπτον, καθὼς ἀπερικάλυπτος ἡ ψυχὴ μέλλει νὰ προσέλθῃ τῷ Πλάστῃ κλπ.»

Ταῦτα δ' ὅμως εἶναι ρητορικὴ κενολογία ἐστερημένη θετικῆς βάσεως, διότι τὸ ἀκάλυπτον τῶν νεκρῶν δὲν ἐπέβαλον θρησκευτικοὶ λόγοι, ἀλλ' ἡ δύναμις μακραίωνος συνηθείας. Ἦδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων οὕτως ἐγίνετο ἡ τῶν νεκρῶν ἐκφορὰ. Εἰς τὰ παλαιότατα ἀγγεῖα τοῦ Διπύλου, τῶν ὁποίων πολλὰ ἔχουσι παραστάσεις κηδειῶν, ὁ νεκρὸς ἀπεικονίζεται ἀκάλυπτος τὸ πρόσωπον. Καὶ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους ὅχι μόνον κατὰ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ πρόθεσιν ὁ νεκρὸς ἔμενεν ἀκάλυπτος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐκφορὰν. Ὡρίζετο δ' αὕτη νὰ γίνεται «πρὸ ἡλίου ἀνίσχοντος», ὅπως μὴ μιανθῶσιν αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου προσπίπτουσαι ἐπὶ νεκροῦ

1) «Ἱστορικῶς εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι ἀπατέλει ἐν ἀπὸ τὰ θλιβερώτερα ἀπομεινάρια τῆς δουλείας. Διότι εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὸ ἀκάλυπτον τῶν νεκρῶν διατάχθη παρὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας, ὅταν οἱ δυνασταὶ ἐφοβοῦντο ὅτι εἰς τὰ σκεπασμένα φέρετρα ἦτο δυνατόν νὰ κρύπτονται ὅπλα».

σώματος (καίτοι πολλοί τῶν ἀρχαιολογούντων παρεξηγούντες τὸ πρᾶγμα πιστεύουσιν ὅτι ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης, ἀποδιδομένης εἰς τὸν Σόλωνα, ἐμφαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἐκφορὰν ἐκαλύπτετο ὁ νεκρός).

Πιθανώτατον εἶναι ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πνευματικῆς ἀκμῆς τῶν Ἑλλήνων πολλοὶ θὰ ἦσαν οἱ δυσφοροῦντες διὰ τὴν διατήρησιν ἀπειροχάλου εὐήμου, κληροδοτήματος παρῳχημένων χρόνων, ὑπὸ δοξασίων δ' ἀλόγων ὑπαγορευθέντος. Ἀπόδειξιν τούτου ἔχομεν τὸν περὶ τῶν καταφθιμένων νόμον τῆς Ἰουλίδος, πόλεως τῆς νήσου Κέω, ὅστις ἐτέθη κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα π. Χ. πρὸς περιστολὴν ἀτόπων δεισιδαιμόνων συνηθειῶν κατὰ τὰς κηδείας καὶ τὰ πένθη. Μία διάταξις τοῦ νόμου τούτου παραγγέλλει νὰ φέρωσι τὸν θανόντα μέχρι τοῦ τάφου κατακεκαλυμμένον. Ἄν παρόμοιαι διατάξεις ἐνομοθετήθησαν καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων δὲν γινώσκομεν. Βέβαιον δ' ὅμως εἶναι ὅτι δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐξαλείψωσι συνήθειαν βαθύτατα ἐρριζωμένην εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαόν, ὥς ἀποδεικνύει ἡ μέχρι σήμερον διατήρησις αὐτῆς¹).

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Ἀπριλίου 1912.

N. Γ. Πολίτης

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

1) Αἱ γινώμαι τοῦ Ζαμπελίου, τὰς ἐποίας ἀναφέρει ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σημειώματι, ἐκτίθενται εἰς τὸ σύγγραμμά του «Ἔθνη δημοτικά τῆς Ἑλλάδος» (Κερκύρ. 1852 σ. 156 κί). Ὁ δὲ νόμος τῆς Ἰουλίδος σφίζεται ἐν ἐπιγραφῇ, ἀποκατεμένη ἐν τῇ ἐπιγραφικῇ μουσίῃ τῶν Ἀθηνῶν, δημοσιευθεῖσα δ' ὑπὸ πολλῶν. (Βλ. *Roehl Inser. Gr. antiquissima* 3959, *Dittenberg Sylloge* 2α: ἐκδ. ἀριθ. 877).